

đivanja stanovništva. Iako je riječ o kraju s pretežitom hrvatskim i slovenskim pučanstvom, čest spomen talijanskih, njemačkih i grčkih prezimena, svjedoči o multietničkoj prošlosti tog teritorijalno nevelikog istarskog područja.

U prilogu studije objavljen je prijevod spisa o investituri Nikole Gravisija u feud Petrapilosa (1440) te sporazum (*Prauda*) između markiza Gravisija i sela Zrenj (1568). Na kraju knjige nalazi se sažetak na talijanskom jeziku (97-99).

Nevelika monografija proučavatelja istarske povjesnice Darka Darovca otkriva hrvatskoj znanstvenoj i široj čitateljskoj javnosti vrijedne, ali danas zanemarene i zaboravljene tragove o istarskome kaštelu, feudu i obitelji Petrapilosa. Tiskanjem ove knjižice, izdavač i autori nastoje, kako je to naglasio u početnom poglavlju priređivač Božo Jakovljević, »čitateljima pružiti samo mali dio napisanoga o životu njihovih predaka u sjeverozapadnom djelu Istre«, ali ujedno i potaknuti na prijeko potrebnu obnovu kaštela, čija nesumnjiva povijesno-kulturna vrijednost može pronaći svoje zapaženo mjesto u prebogatom pleretu istarskih umjetničkih spomenika.

Lovorka Čoralić

Leidensweg der Deutschen im Kommunistischen Jugoslawien

Band I-IV, Donauschwäbische Kulturstiftung, München – Sindelfingen, 1991-1995.

Povijest Nijemaca (njemačkih narodnih skupina) na europskom Istoku i Jugoistoku, i u bivšoj Jugoslaviji, predmet je mnogih radova povjesničara i napisa publicista, napose njemačkih.

Egzodus i sudbina jugoslavenskih Nijemaca potkraj i nakon Drugoga svjetskog rata, po opsegu i dalekosežnostima posljedica premašuje sve što se u novijoj povijesti, do rata u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, zbivalo na prostorima bivše Jugoslavije. Napose, u pogledu stvaranja nove etničke slike Banata, Bačke, Slavonije, Srijema i Baranje. Neosporna je činjenica da su najteže demografske gubitke pretrpjeli u poraću upravo Nijemci.

Demografi i povjesničari veliki gubitak Nijemaca objašnjavaju vojnim i civilnim žrtvama u ratu, zatim poratnim stradanjima u raznim vidovima interniranja u Jugoslaviji te masovnom emigracijom, nešto za vrijeme, a najviše potkraj i nakon završetka Drugoga svjetskog rata.

Danas gotovo nema njemačkog naselja u bivšoj Jugoslaviji kojemu nije posvećena posebna monografija, niti važnijeg događaja, uključujući i sudbinu Nijemaca nakon Drugoga svjetskog rata, koji nije barem publicistički obrađen. Osim većih i sumarnih pothvata i zanimljivih izdanja izvornog arhivskog gradiva, postoji niz publikacija različitih zamisli i vrijednosti.

Stotine tisuća Nijemaca koji su napustili Jugoistočnu Europu na različite su načine vezani uz svoju postojbinu. Najveći broj Nijemaca s područja bivše Jugoslavije živi danas na jugu Njemačke. Zarana su u Njemačkoj, Austriji i drugim zemljama poratne folksdojčerske dijaspore (SAD, Kanada, Brazil, Argentina, Australija...) stvorili udruženja koja njeguju njihovu specifičnu kulturu, zbog preplitanja sa jugoistočnoeuropskim kulturama ponešto različitu od one što se razvila u matičnim zemljama (Njemačka, Austrija). Običaj je da se organiziraju pučke i crkvene svečanosti, kakve su i prije pola stoljeća na prostorima Jugoistočne Europe okupljale njemačku manjinu. Mnogi od njih redovito posjećuju svoja zavičajna mjesta, svoje konfiscirane kuće, groblja, crkve i druge spomenike svojih predaka.

Prikupljanje dokumenata i iskaza/svjedočanstava počelo je još nakon prvoga dolaska izbjeglih potkraj i nakon Drugoga svjetskog rata u prihvatne logore u Austriji (i Njemačkoj). Najveći broj radova iz novije povijesti Nijemaca na Jugoistoku Europe objavljen je u Njemačkoj i Austriji, gdje su se i nastanile gotovo dvije trećine Nijemaca iz bivše Jugoslavije. Važnu ulogu u prikupljanju

materijala odigrale su Domovinske mjesne zajednice (*Heimatortsgemeinschaften*) Nijemaca s jugoistoka, izdavanjem takozvanih Zavičajnih knjiga (*Heimatbücher*), koje su zapravo monografije o pojedinim mjestima (selima i gradovima) i pokrajinama kako se odražavaju u sjećanjima nekadašnjih njemačkih stanovnika.

Prvi zapaženiji radovi o sudbini jugoslavenskih Nijemaca, nastali su još potkraj četrdesetih godina. Savezni arhiv u Koblenzu (Bundesarchiv Koblenz) pedesetih je godina otpočeo uz pomoć zavičajnih društava iseljenih Nijemaca sustavno prikupljanje dokumentacije o sudbini Nijemaca europskog Istoka i Jugoistoka. Izvješća/iskazi, najčešće osobna iskustva izbjeglih i prognanih, postali su osnova za zbornike dokumenata Saveznog ministarstva za prognanike, izbjeglice i ratom oštećene osobe (*Bundesministerium für Vertriebene, Flüchtlinge und Kriegschädigte*), objavljene pod naslovom *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost – Mitteleuropa*, od 1961. do sada u nekoliko izdanja. Knjiga V. u tom nizu obrađivala je sudbinu jugoslavenskih Nijemaca (*Das Schicksal der Deutschen in Jugoslawien*). Ista dokumentacija, kao i drugo građivo i istraživanja, osnova su za niz kasnijih značajnih radova i izdanja.

Kao rezultat dosadašnjih povijesnih istraživanja i sustavnog prikupljanja, proučavanja i sistematiziranja građiva i podataka, objavljena je u izdanju *Donauschwäbische Kulturstiftung*, München od 1991. do 1995. godine, opsežna četverotomna dokumentacija o životnoj i povijesnoj tragediji njemačkoga naroda koji je obitavao na prostorima bivše Jugoslavije, naslovljena *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*. Na nekoliko tisuća (!) stranica skupina autora rasvjetljava i dokumentirano prikazuje uzroke, motive i načine na koje su komunističke vlasti u poratnoj Jugoslaviji u razdoblju od 1944. do 1948. godine izvršile genocid nad pripadnicima njemačke manjine.

Skupina autora, ponajboljih njemačkih (folksdojčerskih) istraživača, povjesničara i publicista iz bivše Jugoslavije (J. Beer, G. Wildmann, V. Oberkersch, I. Senz, H. Sonnleitner, H. Rakusch, L. Barwich, F. Binder, M. Eisele, F. Hoffmann, F. Kühbauch, E. Lung, J. Pertschi, M. Reinsprecht, G. Tscherny, R. Vetter, K. Weber) uz pomoć i suradnju velikog broja drugih istraživača povijesti Nijemaca na južnoslavenskim prostorima, prikupila je i priredila za objavljivanje povijesno građivo neprocjenjive vrijednosti. Nesumljivo, *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien* za daljnja istraživanja i povijesna sagledavanja problematike sudbine njemstva europskoga Jugoistoka nezaobilazna je dokumentacija.

Naime, *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien* obrađuje i prikazuje temeljna pitanja i probleme sudbine Nijemaca na prostorima bivše Jugoslavije. Kao uvod, donesen je pregled tristoljetne povijesti Nijemaca na prostorima bivše Jugoslavije kao i prikaz povijesti njemačke manjine na tim prostorima od 1941. do 1944. godine. Na osnovi dokumenata partizanskog pokreta, prikazani su motivi eliminacije njemačke manjine. Između ostalog, prikazana je i povijest nastanka ideje »srbizacije« Vojvodine, kao i program etničkog čišćenja od strane četničkog pokreta. Zbornici napose dokumentiraju i razjašnjavaju tragične sudbinske događaje u poratnoj komunističkoj Jugoslaviji do 1948. godine.

Nevolje Nijemaca ne prestaju završetkom rata. Naime, Predsjedništvo AVNOJ-a već 21. studenoga 1944. godine donosi dalekosežni zakonski akt kojim se precizira i položaj Nijemaca. Odluka nije obvezivala na dokazivanje aktivnog potpomaganja okupatorskog režima, nego je pod njen udar došla svaka osoba njemačke narodnosti koja se nije izravno suprotstavila nacizmu, a takvih je bilo relativno malo. Žrtve kolektivne odmazde nisu bili samo oni Nijemci koji su mogli dokazati svoje sudjelovanje u partizanskom pokretu ili barem njegovo potpomaganje. Svima ostalima slijedilo je upućivanje u logore i konfiskacija imovine. Ostali su mahom Nijemci koji se nisu smatrali odgovornim za zbivanja tijekom rata, očekujući da će se nakon završetka rata vratiti njihovi susjedi, prijatelji i rodbina. Većina nije mogla ni pretpostaviti da bi im se mogao dogoditi fatum kolektivne krivnje. Ipak, nove su vlasti sudbinu Nijemaca vezale isključivo uz propast Trećeg Reicha.

Na svim područjima nakon uspostave nove komunističke vlasti uslijedio je val hapšenja i likvidacija. Pri tome na udaru nisu bili samo Nijemci, nego i potencijalni protivnici iz svih nacionalnih skupina. Procjenjuje se da je od preko pola milijuna Nijemaca, koliko ih je živjelo na teritoriju bivše Jugoslavije do potkraj Drugoga svjetskog rata oko 240 000 Nijemaca bilo evakuirano pred naletom

Crvene armije i nikada se više nije vratilo na svoja ognjišta. Ako se ne računaju Nijemci mobilizirani u razne postrojbe, oko 200 000 Nijemaca civila potpalo je pod komunističku vlast u Jugoslaviji. Od toga jedna četvrtina nastradala je u logorima smrti, dok je ostatak nestao kroz druge operacije etničkog čišćenja ili je deportiran u Rusiju na prisilni rad, ili je morao izbjeci. Prema opreznim procjenama koji iznose najniže brojke, oko 65 000 ljudi izgubilo je živote samo zbog toga što su bili pripadnici njemačkog naroda. Demografi i povjesničari izvode zaključak o demografskom gubitku Nijemaca u Jugoslaviji, dakle ukupnom broju iseljenih, umrlih i nerođenih, većem od 460 000 što je s obzirom na populaciju, bez presedana i u širim europskim okvirima. Prvi je poslijeratni popis 1948. godine registrirao u novoj jugoslavenskoj državi samo 55 337 pripadnika njemačke nacionalne manjine, što najslikovitije svjedoči o njihovoj sudbini.

U zbornicima *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien* sakupljeni su mnogobrojni, do sada nepoznati iskazi i svjedočanstva o sudbini njemačke manjine. Opisane su likvidacije (strijeljanja), progoni i logori.

Statistički dio, donosi iscrpne dokumentirane i grafički vrlo dobro obrađene podatke o broju njemačkog stanovništva u bivšoj Jugoslaviji po mjestima kao i sveukupnim gubitcima Nijemaca. Vrijedni su pozornosti, napose, poimenični popisi žrtava Nijemaca po pojedinim područjima i mjestima. Zbornici sadrže i ilustrativni materijal (karte, tabele, grafikoni i crteži), što u mnogome doprinosi sagledavanju i razumijevanju problematike.

Dokumentarnošću i objektivnim pristupom zbornici serijala *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien* ozbiljan su doprinos proučavanju povijesnih događanja na području komunističke Jugoslavije u ratnim i poratnim godinama. Vrijednost i važnost je napose u iznošenju mnogih nepoznatih činjenica oko progona i uništenja njemačke manjine na području bivše Jugoslavije, posebno u Podunavlju. Sve navedeno doprinos je, i može biti osnovom, daljnjem proučavanju svih žrtava partizanskog i komunističkog terora, kao i cjelovitijem shvaćanju kasnijih povijesnih događaja, kao što je i srpska agresija na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu.

Vladimir Geiger

Erich Zöllner, Theresse Schüssel: Povijest Austrije

Prevele Vlatka-Ana Dujčić i Sonja Ledinčić, Barbat, Zagreb 1997, str. 359.

U povijesnoj biblioteci prijevoda izdavačke kuće »Barbat«, započetoj 1995. godine *Poviješću Mađarske*, a nakon što smo dobili priliku pročitati na hrvatskom jeziku *Povijest Talijana* i *Povijest Sjedinjenih Američkih Država*, nedavno je objavljena i *Povijest Austrije* Ericha Zöllnera i Theresse Schüssel.

Svake pohvale vrijedna je »Barbatova« inicijativa da se izdavanjem prijevoda barem u nekoj mjeri popuni golema praznina koja se u hrvatskoj historiografiji osjeća kada je riječ o općoj povijesti. Tim je važnija povijest susjednih naroda i država u okviru kojih su Hrvati živjeli tijekom dugih stoljeća.

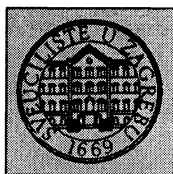
Osnovno je načelo »Barbatove« biblioteke prijevod monografskih pregleda povijesti pojedinih naroda koji potječu iz njihove vlastite historiografske tradicije. Čitajući ove knjige, imamo priliku upoznati vlastitu sliku pojedinih naroda o sebi, izraženu u historiografijama posvuda u svijetu, prema kojoj najčešće svi »ružni« postupci – ako su se uopće i dogodili – uvijek imaju opravdanje. Zato ne treba od ovih knjiga očekivati objektivnost. Upravo suprotno, njihova je osnovna vrijednost za nas upravo subjektivnost. One su glas »odvjetnika« na sudu povijesti, a na to svaki »optuženik« ima pravo.

O djelu Ericha Zöllnera, ali i nešto općenitije o austrijskoj historiografiji, što bismo mogli shvatiti kao argumentaciju ovoga konkretnog izbora, govori u opširnem predgovoru *Povijesti Austrije* urednik cijele biblioteke Drago Roksandić. U bogatom Zöllnerovu opusu sinteza povijesti Austrije za-

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

30

ZAGREB 1997.

Izdavač
Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Za izdavača
Stipe Botica

Redakcija
Branka Boban
Neven Budak
Mirjana Gross
Franko Mirošević
Iskra Iveljić
Nikša Stančić
Božena Vranješ-Šoljan

Urednički kolegij
Ivo Goldstein
Marijan Maticka
Mario Strecha

Izvršni urednik
Mario Strecha

Adresa uredništva
Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb, Ivana Lučića 3
tel. 385 1/ 6120 150, 6120 166, fax. 385 1/ 6156 879
Časopis izlazi jednom godišnje. Izdavanje časopisa sufinancira
Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske
br. 6859/1 od 5.X.1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Ministarstvu znanosti i tehnologije
Republike Hrvatske pod brojem UP-547/2-84-1984.

Tehnički urednik
Krešo Turčinović

Naslovna stranica
Iva Makvić

Lektura i korektura
Ljiljana Cikota

Prijevod sažetaka na engleski jezik
Marina Denona-Krsnik

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb

UDK 949. 75

RADOVI 30

/ [uređivački odbor Ivo Goldstein... et al.]. – Zagreb
: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta, 1997.
– 372 str. ; 24 cm

– Summaries.

ISBN 0353-295X

Kompjutorski slog i prijelom
Krešo Turčinović

Tisak
KRATIS – Zagreb

Tiskanje završeno u ožujku 1998. godine

Naklada
500 primjeraka